

“FAVOIDU-Z-ZIYOIYA”DA FE’L SO’Z TURKUMIDAGI MAQTOV VA TAHQIR FE’LLARINING MA’NODAGI O’RNI (SEMANTIK TASNIFI)

Zokirov Hikmatilloh

Yangi asr univeristeti magistr

Annotatsiya: Ushbu maqola “Favoidu-z-ziyoia” asarida fe’l so’z turkumi, xususan maqtoiv va tahqir ma’nolarini ifodalovchi fe’llarning semantik tasnifi, ularning grammatik va stilistik vazifalari, baholovchi fe’llarning lug’aviy, konnotativ va kontekstual ma’nolari ilmiy tahlil qilinadi. Asarda berilgan fe’l ma’nolarining darajalangan semantik tizimi, Jomiy lingvistik maktabining tamoyillari va arab tilshunosligidagi baholash kategoriyalarining shakllanishi o’rtasidagi bog’liqlik aniqlanadi. Tadqiqot zamonaviy arab tilshunosligi, semantik-pragmatik yondashuvlar, evaluativ fe’llar nazariyasi hamda klassik grammatik manbalardagi qarashlar asosida olib borildi. Maqolada fe’llarning semantik qatlamlari, maqtoiv va tahqir kategoriyalarining lingvokulturologik va stilistik funksiyalari yoritilib, ularning arab tilidagi o’rni yangi ilmiy izohlar bilan sharhlanadi.

Kalit so’zlar: Favoidu-z-ziyoia, fe’l, semantika, maqtoiv fe’llari, tahqir fe’llari, evaluativ fe’llar, baholash kategoriyasi, arab tilshunosligi, sarf, nahv, balog’at.

РОЛЬ ГЛАГОЛОВ ПОХВАЛЫ И ОСКОРБЛЕНИЯ В ГЛАГОЛЬНОМ РЯДУ СЛОВ В”FAVOIDU-Z-ZIYA ” В ЗНАЧЕНИИ (СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ)

Аннотация: В настоящей статье” Favoidu-Z-Ziya ” дан научный анализ семантической классификации глаголов, выражающих глагольный ряд слов, в частности значения похвалы и оскорбления, их грамматические и стилистические функции, лексические, коннотативные и контекстные значения оценочных глаголов. В работе выявляется связь между градуированной семантической системой значений данного глагола, принципами Джомейской лингвистической школы и формированием оценочных категорий в арабском языкознании. Исследование проводилось на основе взглядов современной арабской лингвистики, семантико-прагматических подходов, теории эволюционных глаголов, а также классических грамматических источников. В статье освещаются семантические слои глаголов, лингвокультурологические и стилистические функции категорий похвалы и оскорбления, а их место в арабском языке трактуется с новыми научными пояснениями.

Ключевые слова: Favoidu-Z-Ziya, глагол, семантика, похвальные глаголы, оскорбительные глаголы, глаголы evaluative, категория оценки, арабская Лингвистика, sarf, nahv, половое созревание.

IN "FAVOIDU-Z-ZIYOIYA", THE ROLE OF PRAISE AND INSULT VERBS IN THE VERB CATEGORY IN MEANING (SEMANTIC CLASSIFICATION)

Annotation: *This article, "Favoidu-z-ziyoiya", scientifically analyzes the semantic classification of verbs that express verb categories, in particular praise and insult meanings, their grammatical and stylistic tasks, and the lexical, connotative and contextual meanings of evaluative verbs. The work identifies the relationship between the graded semantic system of the given verb meanings, the principles of the Jami linguistic school and the formation of assessment categories in Arabic linguistics. The study was conducted on the basis of modern Arabic linguistics, semantic-pragmatic approaches, the theory of evaluative verbs, as well as views on classical grammatical sources. The article highlights the semantic layers of verbs, the linguocultural and stylistic functions of the praise and insult categories, and comments on their place in Arabic with new scientific comments.*

Keywords: *Favoidu-z-Z-ziyoiya, verb, semantics, praise verbs, insult verbs, evaluative verbs, evaluation category, Arabic linguistics, sarf, nahv, puberty.*

KIRISH

Arab tili grammatikasi tarixida fe'l so'z turkumi har doim markaziy o'rin egallagan bo'lib, uning shakl, ma'no va vazifa jihatlarini turli davrlardagi grammatik maktablarda batafsil o'rganilgan. Ayniqsa, fe'llarning semantik tasnifi, ularning subyektiv baho ifodalashdagi o'rni — klassik tilshunoslikda ham, zamonaviy semantik tadqiqotlarda ham dolzarb masala hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, "Favoidu-z-ziyoiya" asarida maqtov va tahqir ma'nosidagi fe'llarning tizimli bayoni lingvistik jihatdan alohida ahamiyatga ega.

Fe'llarning baholovchi vazifada qo'llanishi tilning semantik salohiyatini ochib beruvchi asosiy komponentlardan biridir. Maqtov va tahqir fe'llari insonning voqea-hodisalarga bo'lgan munosabatini ifodalaydi va nutqning pragmatik mazmunini shakllantiradi. "Favoidu-z-ziyoiya"da bu kategoriyalarning alohida sharhlanishi Jomiyning til falsafasiga, semantik tasnifga va so'z ma'nosining konnotativ jihatlariga bo'lgan yondashuvining yuksakligini ko'rsatadi.

Mazkur maqolada maqtov va tahqir fe'llarining semantik guruhlanishi, ularning grammatik shakllanishi, kontekstual ma'nodagi farqlanishi hamda balog'iy-stilistik vazifalari keng ilmiy tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

A. "Favoidu-z-ziyoiya" asarida fe'llarning umumiy tasnifi

"Favoidu-z-ziyoiya"da fe'lning shakliy (sarfiy), sintaktik (nahviy) va semantik (ma'noviy) tasniflari izchil yoritilgan. Jomiy fe'lning tuzilishiga nafaqat grammatik birlik sifatida, balki nutqning ma'nodor elementlaridan biri sifatida qaraydi.

Asarda fe'l uch darajada baholanadi:

1. Lug'aviy ma'no (asl semantika)
2. Grammatik ma'no (zamon, nisbat, shaxs, daraja)
3. Balog'iy ma'no (kontekstual, konnotativ mazmun)

Ayniqsa, uchinchi darajadagi ma'no — evaluativ ma'no (maqto'v yoki tahqir) alohida ahamiyat kasb etadi. Bu tasnif zamonaviy lingvistikaning "ma'no qatlamlari" modeliga aynan mos keladi [1].

B. Maqto'v fe'llarining semantik xususiyatlari

1. Maqto'v fe'llarining lug'aviy semantikasi

Maqto'v fe'llari biror shaxs yoki holatga ijobiy baho beruvchi fe'llardir. Asarda ular uch asosiy guruhga bo'linadi:

- Qat'iy maqto'v fe'llari (doimiy sifatni maqtaydi)
- Vaqtinchalik maqto'v fe'llari (holatga doir maqto'v)
- Emotsional-intensiv maqto'v fe'llari (kuchaytirilgan baho)

Jomiy fikricha, maqto'v fe'llarining ijobiy semantikasi faqat lug'aviy ma'noda emas, balki grammatik shakllanishi orqali ham kuchayadi.

2. Grammatik shaklning bahoga ta'siri

Muzori' fe'llarining davomiylik ma'nosi maqto'vni "barqaror holat" sifatida tasvirlaydi. Amr fe'llarining qo'llanishi esa maqto'vni targ'ib qilish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Misol:

— "Ahsanta" (Sen yaxshi qilding) – bu tasdiq maqto'v ma'nosini kuchaytiruvchi fe'l shakli hisoblanadi.

— "Namiy fi-l-khayr" (Yaxshilikda davom et) – amr shakli orqali maqto'v va undash birlashadi.

3. Maqto'v fe'llarining balog'iy funksiyasi

Balog'at ilmi nuqtayi nazaridan maqto'v fe'llari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ta'zim (qadrini oshirish)
- tasdiq (qadr-qimmatni mustahkamlash)
- undash (maqto'vni rag'batlantirish sifatida ishlatish)
- ruhiy ta'sir (emosional kuchaytirish)

Bu funksiyalar zamonaviy semantika va pragmatika tadqiqotlarida "pozitiv evaluatsiya" deb yuritiladi [2].

S. Tahqir fe'llarining semantik xususiyatlari

1. Tahqir fe'llarining lug'aviy negizi

Tahqir fe'llari salbiy baho bildiruvchi fe'llar bo'lib, shaxsning kamchilik yoki nomaqbul xulqini tasvirlaydi. Asarda ular quyidagicha tasniflanadi:

- Qat'iy tahqir fe'llari (doimiy salbiy sifatni bildiradi)
- Vaqtinchalik tahqir fe'llari
- Kuchaytirilgan tahqir fe'llari (emosional-intensiv salbiy baho)

Bu fe'llar arab tilida juda boy bo'lib, ularning semantik diapazoni keng.

2. Tahqirni kuchaytiruvchi grammatik vositalar

Jomiy tahqir fe'llarining kuchayishi grammatik shakl bilan bog'liq ekanligini alohida ta'kidlaydi:

- ta'kid harflari ("inna", "laqad", "qad")
- kuchaytiruvchi nisbatlar
- qiyosiy shakllar

Misol:

— “Laqad khaba” – “Albatta u adashdi (yana ham qattiq)”.

— “Azhdara” – kuchaytirilgan shakl bo‘lib, keskin salbiy baho bildiradi.

3. Tahqir fe‘llarining retorik vazifalari

Tahqir fe‘llari balog‘at doirasida quyidagicha ishlatiladi:

- tanqid
- inkor
- qoralash
- kuchaytirilgan salbiy ta‘sir

Bu fe‘llar badiiy matnlarda ham, diniy-nasihat asarlarida ham keng qo‘llangan.

D. Maqto‘v va tahqir fe‘llarining qiyosiy semantik tasnifi

1. Bir-biriga zid semantik juftliklar

Asarda maqto‘v va tahqir fe‘llari ko‘pincha juftlik shaklida keltiriladi:

- “ahsana” — “asā’a”
- “karrama” — “hāna”
- “rafa’a” — “khafada”

Bu juftliklar semantikaning zidlik (antonymy) tizimini tashkil qiladi [3].

2. Konnotativ ma‘no farqlanishi

Maqto‘v fe‘llari ijobiy konnotasiya, tahqir fe‘llari esa salbiy konnotasiya yaratadi.

Jomiyning yondashuvida konnotativ ma‘no lug‘aviy ma‘nodan ham muhimroq bo‘lishi mumkin.

3. Kontekstning baholovchi ma‘noni kuchaytirishdagi o‘rni

Bir fe‘l maqto‘v yoki tahqir ma‘nosida qo‘llanilishi kontekstga qarab o‘zgarishi mumkin. Masalan:

- “qala” — oddiy aytdi ma‘nosidan tegishli ohangda aytdi ma‘nosiga o‘tadi.
- “nazara” — qaradi ma‘nosidan baholadi, munosabat bildirdi ma‘nosiga o‘tishi

mumkin.

Bu, Jomiy fikricha, fe‘llarning pragmatik tabiatini ko‘rsatadi [4].

G. “Favoidu-z-ziyoiya”dagi evaluativ fe‘llarning zamonaviy lingvistika bilan uyg‘unligi

1. Kognitiv semantika bilan bog‘liqlik

Fe‘llarning ma‘nosi darajalari, baholashning mental modeli, ijobiy-salbiy munosabatlarning til orqali ifodalanishi bugungi kognitiv lingvistika nazariyalariga (Lakoff modeli, konseptual metafora nazariyasi) juda yaqin [5].

2. Pragmatik yondashuv

Maqto‘v va tahqir fe‘llari nutqning kommunikativ maqsadini belgilaydi. Ular nutq akti nazariyasidagi “evaluativ akt” turiga kiradi.

3. Uslubshunoslikdagi o‘rni

Jomiy fe‘llarning stilistik yukini alohida o‘rganadi, ularning nutq ohangini, ritmini va badiiy mazmunni yaratishdagi rolini ta‘kidlaydi. Bu jihat bugungi stilistika tadqiqotlari bilan bevosita mos keladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

1. Maqtov va tahqir fe'llari "Favoidu-z-ziyoiya"da alohida semantik kategoriya sifatida qaralgan.
2. Ularning semantik tasnifi zamonaviy evaluativ lingvistika tamoyillariga to'liq mos keladi.
3. Grammatik shakllar — zamon, ta'kid, nisbat — baholovchi ma'noni kuchaytiradi.
4. Kontekst baholovchi ma'noni aniqlashda asosiy rol o'ynaydi.
5. Jomiy lingvistik maktabining yondashuvi zamonaviy semantika, pragmatika va kognitiv tilshunoslikning nazariy asoslari bilan uyg'un.
6. Asardagi baholovchi fe'llarning sharhi arab tilidagi evaluativ konstruksiyalarning tarixiy ildizini ochib beradi.

XULOSA

"Favoidu-z-ziyoiya" asarida fe'l so'z turkumining ma'no tizimi, xususan maqtov va tahqir fe'llarining semantik tasnifi juda mukammal yoritilgan bo'lib, u arab tilshunosligining baholovchi kategoriyalari bo'yicha eng boy manbalardan biridir. Fe'llarning ijobiy va salbiy baho yaratishdagi roli grammatik, lug'aviy va balog'iy mezonlar asosida chuqur tahlil qilingan. Asar bugungi semantik-pragmatik tadqiqotlar uchun ham muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Jomiyning baholovchi fe'llarga oid nazariy qarashlari zamonaviy tilshunoslikdagi evaluativ semantikaning tarixiy poydevorini tashkil etadi. Shu bois, "Favoidu-z-ziyoiya" lingvistik merosi bugungi kunda ham ilmiy dolzarbligini yo'qotmagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Al-Balushi, K. Semantic Layers in Classical Arabic Verbs. Muscat Linguistic Series, 2021.
2. Rashidov, S. Arab tilida evaluativ birliklar semantikasi. Toshkent: Innovatsiya, 2022.
3. Al-Qudsi, M. Modern Analysis of Arabic Antonymy. Beirut Academic Press, 2020.
4. Karimova, D. Pragmatik semantika va baholovchi birliklar. Samarqand davlat universiteti nashri, 2023.
5. Al-Harbi, S. Cognitive Approaches to Arabic Verb Semantics. Riyadh: Arab Linguistic Research Center, 2024.